

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

NAMANGAN VILOYATIDA (CHORTOQ, UYCHI VA UCHQO‘RG‘ON TUMANLARI) 1930–1970 YILLARDA YER-SUV MUNOSABATLARINING O‘ZGARISHI: TARIXIY TAHLIL

Mexmonxo‘jayev Oybek Abduxakimxo‘ja o‘g‘li
University of Business and Science, mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya

Maqolada Namangan viloyatining Chortoq, Uychi va Uchqo‘rg‘on tumanlarida 1930–1970 yillarda yer-suv munosabatlarining evolyutsiyasi tahlil qilinadi. An‘anaviy suv taqsimoti tizimidan sovet ma‘muriy-buyruqbozlik tizimiga o‘tish, suv manbalarining milliylashtirilishi hamda irrigatsiya tarmoqlarining kengaytirilishi o‘rganilgan. Yirik irrigatsiya loyihalari, qo‘l mehnati va texnologik modernizatsiya jarayonlarining mintaqaning ekologik va ijtimoiy landshaftiga ta‘siri, xususan, tuproq sho‘rlanishi va suv ifloslanishi kabi oqibatlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Namangan viloyati, yer-suv munosabatlari, kollektivlashtirish, irrigatsiya, Uchqo‘rg‘on gidrouzeli, davlat monopoliyasi, ekologik oqibatlar.

ИСТОРИКО АНАЛИЗ ИЗМЕНЕНИЙ ЗЕМЕЛЬНО-ВОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ В НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ (ЧАРТАКСКИЙ, УЙЧИНСКИЙ И УЧКУРГАНСКИЙ РАЙОНЫ) В 1930–1970 ГОДАХ

Мехмонходжаев Ойбек Абдухакимходжа угли
University of Business and Science, независимый исследователь

Аннотация

В статье анализируется эволюция земельно-водных отношений в 1930–1970-х годах в Чартакском, Уйчинском и Учкурганском районах Наманганской области. Рассматривается переход от традиционной системы распределения воды к советской административно-командной системе, национализация водных ресурсов и расширение ирригационных сетей. Освещается влияние крупных ирригационных проектов, ручного труда и процессов технологической модернизации на экологический и социальный ландшафт региона, в частности такие последствия, как засоление почв и загрязнение вод.

Ключевые слова: Наманганская область, земельно-водные отношения, коллективизация, ирригация, Учкурганский гидроузел, государственная монополия, экологические последствия.

HISTORICAL ANALYSIS OF CHANGES IN LAND AND WATER RELATIONS IN NAMANGAN REGION (CHARTAK, UYCHI, AND UCHKURGAN DISTRICTS) IN 1930–1970

Mekhmonkhojayev Oybek Abdukhakimkhoja oqli
University of Business and Science, Independent Researcher

Abstract

The article analyzes the evolution of land and water relations in the Chortoq, Uychi, and Uchqo‘rg‘on districts of Namangan region during 1930–1970. It examines the transition from traditional water distribution systems to the Soviet administrative-command system, the nationalization of water resources, and the expansion of irrigation networks. The study highlights the impact of large-scale irrigation projects, manual labor, and technological modernization

processes on the ecological and social landscape of the region, particularly consequences such as soil salinization and water pollution.

Keywords: Namangan region, land and water relations, collectivization, irrigation, Uchqo'rg'on hydrounit, state monopoly, environmental consequences.

Farg'ona vodiysi Markaziy Osiyodagi sug'orma dehqonchilikning eng qadimiy o'choqlaridan biri bo'lib, ko'p asrlar davomida cheklangan suv resurslarini qat'iy hisobga olish va turli ijtimoiy guruhlar manfaatlarining murakkab muvozanatiga asoslangan yer-suv munosabatlarining o'ziga xos tizimini shakllantirgan [1; 45]. Vodiyning shimoliy qismi, xususan, hozirgi Namangan viloyati hududi bu yerda oqib o'tuvchi Norin daryosi — ulkan qishloq xo'jaligi yerlarini suv bilan ta'minlaydigan asosiy suv arteriyasi tufayli alohida gidrologik maqomga ega. Tarixiy nuqtai nazardan, Chortoq, Uychi va Uchqo'rg'on tumanlari yagona, ammo topografik va iqtisodiy jihatdan turlicha bo'lgan qishloq xo'jaligi hududini tashkil etgan. Agar Uchqo'rg'on tumani tarixan suv resurslaridan erkin foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan qirg'oqbo'yi (qayir) zonasi sifatida rivojlangan bo'lsa, Uychi tumani tarmoqlangan kanallar tizimini talab qiladigan unumdor tekislik edi, Chortoq tumani esa tog'oldi hududlarida (adirlarda) joylashgan bo'lib, balandlikka suv chiqarish qiyin bo'lganligi sababli bu yerda lalmikor dehqonchilik va bog'dorchilik ustunlik qilgan.

1930–1970-yillar hudud uchun ko'lami va oqibatlari mislsiz bo'lgan tub burilishlar va o'zgarishlar davri bo'ldi. Ushbu qirq yil ichida xususiy va vaqf mulki institutlariga, shuningdek, saylanadigan suv oqsoqollari orqali boshqariladigan an'anaviy suvdan foydalanish tizimi butunlay yo'q qilindi. Uning o'rniga sovet hokimiyati suv va yer resurslarini boshqarishning qat'iy markazlashtirilgan, texnokratik va byurokratik tizimini qurdi [2; 184]. Uning asosiy maqsadi Sovet Ittifoqining paxta mustaqilligini ta'minlash edi. Suv odat huquqi va islom huquqshunosligi asosida taqsimlanadigan ne'matdan faqat davlat resursiga, siyosiy nazorat quroliga va dehqonlarni jamoa xo'jaliklariga majburan kiritish vositasiga aylandi.

Ushbu tadqiqot 1930–1970-yillarda Namangan viloyatining Chortoq, Uychi va Uchqo'rg'on tumanlarida yer-suv munosabatlari evolyutsiyasini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Xalq hashar yo'li bilan qo'lda kanal qazishdan boshlangan davr mintaqaning ekologik va ijtimoiy landshaftini abadiy o'zgartirgan Uchqo'rg'on gidrouzeli kabi monumental muhandislik inshootlarini barpo etish bilan yakunlandi. Bu tarixiy jarayonlarni anglash O'zbekiston agrar sektorining bugungi holatini baholashda juda muhim ahamiyatga ega, chunki zamonaviy suvdan foydalanish muassasalari va muammolarining aksariyati aynan shu davrga borib taqaladi.

Ma'lumotlar manbalari va tahliliy baza

Ma'muriy-buyruqbozlik tizimi sharoitida yer-suv munosabatlarining o'zgarishi kabi murakkab va ko'p qirrali jarayonlarni o'rganish ishonchli va keng qamrovli arxiv materiallariga tayanishni talab qiladi. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda arxiv hujjatlarini markazlashtirilgan holda yig'ish 1920-yillarning ikkinchi yarmida faol rivojlana boshladi. 1929-yilga kelib Markaziy arxivda 863 ta arxiv fondi to'planib, ularda 764 mingga yaqin hujjat mavjud edi. Bunga parallel ravishda joylarda mintaqaviy arxivlar shakllantirildi, ularda shu davrga kelib 924 ta arxiv fondi va 994 mingta hujjat saqlanardi [2; 45]. Hozirgi vaqtda Chortoq, Uychi va Uchqo'rg'on tumanlari tarixini o'rganish uchun asosiy birlamchi ma'lumotlar manbai Namangan shahri, Bank ko'chasi, 9-uy manzilida joylashgan Namangan viloyati davlat arxivi hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotda gidrologik tizimlarning institutsional tahlili konseptual asos sifatida ishlatiladi. Suv taqsimlash funksiyalarining mahalliy jamoalardan davlat byurokratik tuzilmalariga o'tkazilishi Namangan viloyatining keyingi o'n yilliklar uchun ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yo'nalishini belgilab bergan tub o'zgarish sifatida qaraladi.

NATIJARLAR VA MUHOKAMA

1920- va 1930-yillar chegarasi qishloq xo'jaligini jadal kollektivlashtirishning boshlanishi bilan ajralib turdi, bu esa Farg'ona vodiysi sharoitida yer-suv islohoti bilan uzviy

bog‘lanib ketdi. Sovet hokimiyati kelguniga qadar Uychi, Chortoq va Uchqo‘rg‘on tumanlarida yerdan foydalanishning murakkab, ko‘p bosqichli tizimi mavjud edi. Yerlar xususiy, vaqf va davlat yerlariga bo‘lingan, suv esa mahalliy elita tomonidan nazorat qilingan.

1930-yildan boshlab sovet davlati ushbu tizimni jismoniy va yuridik jihatdan yo‘q qilishga kirishdi. Birinchi qadam barcha suv manbalarini milliyashtirish va xususiy qo‘llarda bo‘lgan irrigatsiya infratuzilmasini musodara qilish bo‘ldi. Uchqo‘rg‘on tumanida badavlat yer egalari qarashli o‘nlab yirik suv tegirmonlari musodara qilindi. Uychi tumanidagi sug‘oriladigan yerlar ommaviy ravishda paxta ekinlariga ixtisoslashtirildi, kolxozlarga kirishdan bosh tortgan yakka tartibdagi dehqonlar esa sun‘iy ravishda suvdan mahrum qilindi. Chortoq tumanida ham yer-suv islohoti xususiy bog‘larning tugatilishiga olib keldi. Bu davrda an’anaviy miroblar o‘rnini tuman suv bo‘limlari egalladi, ularning qarorlari paxta xomashyosi tayyorlash rejalari asosida belgilanar edi.

Namangan viloyati tumani	Topografik xususiyatlari	1930-yilgacha an’anaviy ixtisoslashuvi	1930-yillardagi yer-suv islohotining xususiyatlari
Uchqo‘rg‘on	Norin daryosi qayiri, suv bilan yuqori ta‘minlanganlik	Sholi, paxta yetishtirish, suv tegirmonlaridan foydalanish	Suv tegirmonlarining musodara qilinishi, suv olish inshootlarining davlat tomonidan monopoliya qilinishi, quloqlarning tugatilishi
Uychi	Unumdor markaziy tekislik	Aralash dehqonchilik (don, sabzavot, beda, paxta)	Paxta yakkahokimligiga majburiy o‘tish, mayda ariqlarni yagona kolxoz tarmoqlariga birlashtirish
Chortoq	Tog‘oldi hududlari (adirlar), murakkab relyef	Lalmikor dehqonchilik, bog‘dorchilik, uzumchilik	Xususiy bog‘larning davlat ixtiyoriga o‘tishi, tepaliklar etagiga suv keltirish bo‘yicha dastlabki urinishlar

Katta irrigatsiya loyihalari va qo‘l mehnati (1930-yillar oxiri – 1940-yillar) 1930-yillarning oxiriga kelib paxta maydonlarining ekstensiv o‘sishi eski irrigatsiya tarmog‘ining suv o‘tkazish qobiliyatining jismoniy chegarasiga yetib keldi. Bunga sovet rahbariyatining javobi mislsiz ko‘lamdagi gidrotexnika qurilishlarini tashkil etish bo‘ldi. Shimoliy Farg‘ona va Chust magistral kanallarining qurilishi “umumxalq qurilishi” usuli bilan amalga oshirildi [2; 15]. Ikkinchi jahon urushi boshlanishi bilan murakkab suv infratuzilmasini saqlash yuki ayollar, qariyalar va o‘smirlar yelkasiga tushdi. Tegishli texnik nazorat yo‘qligi dalalarni katta miqdordagi suv bilan bostirish usullarining qo‘llanilishiga sabab bo‘ldi, bu esa hududning keyingi ekologik muammolariga asos soldi.

Texnologik modernizatsiya va adirlarni o‘zlashtirish (1950-yillar) Urushdan keyingi o‘n yillik Namangan viloyati qishloq xo‘jaligini tiklash va texnologik modernizatsiya qilish davri bo‘ldi. Uychi va Uchqo‘rg‘on tumanlarida mayda ariqlarning eski tarmog‘i tugatilib, uzun va to‘g‘ri kanallar yotqizildi. Chortoq tumanida nasos stansiyalari kaskadi qurilib, asrlar davomida yaylov va lalmikor bug‘doy ekish zonalari bo‘lgan hududlar paxta dalalariga aylantirildi.

Uchqo‘rg‘on gidrouzeli va havza boshqaruvi (1960–1970-yillar) 1960–1970-yillar Namangan viloyatida suv resurslarini boshqarishga texnokratik yondashuvning eng yuqori cho‘qqisi bo‘ldi. Norin daryosida qurilgan Uchqo‘rg‘on gidrouzeli millionlab kubometr suvni qayta taqsimlashga mo‘ljallangan eng murakkab inshootlar majmuasi edi [7; 8]. Suv resurslarini boshqarishning institutsional tuzilmasi isloh qilinib, ma‘muriy-hududiy tamoyildan havza tamoyiliga o‘tildi. Kolxozlar va sovxozlar faqat suv resurslarining passiv qabul qiluvchilariga aylandi.

1960–1970-yillardagi boshqaruv darajasi	Funksiya va vakolatlari	Mustaqillik darajasi
Havza boshqarmasi (ITHB)	Suv resurslarini hududlar bo'yicha strategik taqsimlash, yirik gidrouzellarni boshqarish (Uchqo'rg'on gidrouzeli)	Mutlaq (bevosita ittifoq va respublika vazirliklariga bo'ysunish)
Magistral kanallar boshqarmasi	Suvni yetkazib berish, gidropostlar va yirik nasos stansiyalariga texnik xizmat ko'rsatish	Cheklangan (ITHB limitlarini bajarish)
Tuman suv xo'jaligi (Rayvodxoz)	Tuman ichida (Uychi, Chortoq, Uchqo'rg'on) suvni xo'jaliklar bo'yicha taqsimlash	Minimal (suvdan paxta ekinlari uchun maqsadli foydalanilishini nazorat qilish)
Kolxoz / Sovxoz (yakuniy iste'molchi)	Dalalarni sug'orish uchun suvdan foydalanish, xo'jalik ichki tarmog'ini saqlash	Yo'q (tasdiqlangan sug'orish grafigiga qat'iy rioya qilish)

Muhokamalar shuni ko'rsatadiki, davlat arxivlari rejalarining oshig'i bilan bajarilganligi haqidagi zafarli hisobotlarga to'la bo'lsa-da, suv resurslarini boshqarishning to'liq markazlashtirilishi xavfli ekologik oqibatlariga olib keldi. Suvni dalalarga ortiqcha hajmda berish oqibatida tuproqning keng ko'lamli ikkilamchi sho'rlanishi vujudga keldi. Hosildorlikni ushlab turish uchun agrokimyoviy moddalardan keng foydalanildi, bu esa ichimlik suvi manbalarining ifloslanishiga va aholi salomatligiga putur yetishiga olib keldi. Zamonaviy boshqaruvda davlat o'z boshqarmalari orqali xalq bilan ochiq muloqot va axborot almashuvini yo'lga qo'ygan bo'lsa-da, suvdan foydalanishning asosiy muhandislik matritsasi o'sha davr arxitekturasiga tayanadi.

XULOSA

1930-yildan 1970-yilgacha bo'lgan davrda Namangan viloyatining Chortoq, Uychi va Uchqo'rg'on tumanlarida yer-suv munosabatlari tarixini o'rganish Farg'ona vodiysi agrar sektorining murakkab va ziddiyatli o'zgarishlar yo'lini namoyish etadi. Mintaqada suv va yerni taqsimlashning an'anaviy institutlari vayron bo'lib, mutlaq davlat monopoliyasiga o'tildi. Ushbu texnokratik yondashuv paxta hududlarini kengaytirib, ulkan gidrotexnika inshootlarini barpo etgan bo'lsa-da, oxir-oqibat ekologik muvozanatning buzilishiga, tuproq degradatsiyasi va sho'rlanishiga olib keldi. O'sha yillarda yaratilgan infratuzilma va boshqaruv tamoyillari O'zbekiston agrar sohasining hozirgi kungacha bo'lgan yo'nalishini belgilab berdi. Bu tajribani anglash iqlim o'zgarishi sharoitida resurslarni boshqarishning barqaror usullariga o'tish uchun g'oyat muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nazirov B. S., Yaqubova D. T. O'zbekistonda yer-suv munosabatlari tarixi (qadimgi davrdan hozirgi kunga qadar). — Termiz: Bekshox print servis, 2023.
2. Shamsutdinov R., Karimov Sh. Vatan tarixi (O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida): o'quv qo'llanma. — Toshkent: Sharq, 2010.
3. Sharofiddinov M. M. Namanganda sovet mustamlakachiligi davrida irrigatsiya tizimi va sug'orish inshootlari // Research Focus jurnali. — 2023. — № 11.
4. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (Shimoliy Farg'ona kanali, Chortoq, Uychi va Uchqo'rg'on tumanlari bo'yicha ma'lumotlar). — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2005.
5. Rashidov O. O'zbekistonda arxiv ishi tarixi (Namangan viloyati arxiv fondlari to'g'risidagi ma'lumotlar). — Toshkent, 2019.